
Immigració a Catalunya als anys noranta, quelcom de nou?

Natàlia Ribas i Mateos

Universitat Autònoma de Barcelona

Resumen: Este breve artículo pretende responder a la pregunta sobre qué implica la inmigración extranjera en Cataluña, considerando si existe un modelo de inmigración diferente al de otras comunidades autónomas españolas e incluso viendo su especificidad en un modelo del Sur de Europa. A modo introductorio analiza las propuestas elaboradas respecto a una política de integración social.

Abstract: *This brief article pretends to answer the following question: Which are the implications of foreign immigration in Catalonia? In order to do so, it deals with a supposed specificity of an immigration model, different to other autonomous regions in Spain, and even in the framework of Southern Europe. In an introductory style, various proposals for integration policies are examined.*

Catalunya, destinació clau de les migracions interiors en la darrera dècada del franquisme, ha esdevingut un pol d'atracció de les migracions internacionals. Actualment és la segona comunitat autònoma en nombre de permisos de treball a estrangers no comunitaris— alhora que ha presenciat la consolidació de les migracions internes desenvolupades en dècades anteriors.

En infinitat d'ocasions ha estat reiterada l'herència immigratòria de Catalunya com a terra de barreja de poblacions diverses en el

transcurs dels segles amb una capital «albergue de extranjeros» com assenyalava Cervantes, la terra de pas a què feia al·lusió Vicens Vives i que està avui conformada per la immigració de treballadors interiors arribats en els anys seixanta i setanta. També s'ha assenyalat repetidament el que representa aquesta comunitat autònoma com a dreuera cap al Nord d'Europa. Justament, el retrocès de les migracions interiors i la sedentarització de les segones generacions interiors són els fenòmens que perfilen el preàmbul de l'arribada de treballadors de països procedents del Tercer Món.

Si el turisme ha estat el fenomen econòmic més important del segle XX per a Catalunya, l'arribada de poblacions amb uns projectes més estables, sigui com a mà d'obra qualificada o com a mà d'obra poc qualificada, sigui de països del «Primer Món», o de països del Tercer Món, també és un factor clau per explicar les dinàmiques actuals de la societat catalana així com les respostes polítiques als fenòmens socials.

La definició en l'espai

Sovint els treballs en immigració estrangera cobreixen un àmbit nacional (marcat per una legislació en estrangeria), o local (per ésser essencial en l'estudi de la integració social, i també, en el cas de Catalunya, hem d'afegir l'àmbit comarcal). Es multipliquen progressivament els estudis de ciutats (fomentats per les xarxes establertes entre diferents ciutats europees) i barris (per exemple el cas de Ciutat Vella a Barcelona o Lavapiés a Madrid). En aquest cas, pocs seran els exemples europeus que incloguin una àrea «regional» amb un ampli traspàs de competències i amb una identitat nacional-lingüística molt establerta. Catalunya, doncs, pot representar un interessant estudi de cas de noves immigracions a causa de les seves peculiaritats socioeconòmiques i culturals.

Sovint els treballs en immigració estrangera cobreixen estudis de poblacions concretes sense arribar a palpar els mecanismes d'interacció entre les diverses poblacions. Poc coneixem sobre el rol de la immigració en aquest espai concret ja que s'ha mirat més les poblacions que no pas com es reaccionava davant d'aquestes poblacions, sia des de l'opinió pública sia des de les administracions. Quan s'ha volgut analitzar el funcionament s'ha fet sobretot des d'un àmbit disciplinar, des de l'educació, per exemple des dels programes de compensatòria o des de la presència musulmana en les escoles catalanes; des de l'economia, per exemple des de la relació entre economia formal i informal en relació amb la població estrangera; des

del periodisme, en relació amb la premsa escrita etc. Poc trobem del paper que juga la immigració en aquest espai, quan entenem la immigració com l'objecte d'estudi de la sociologia de les migracions; el que comporta partir d'una anàlisi bastant ampla i interdependent de diferents processos socials.

Un espai que, per una banda, compta amb una experiència migratòria, però, per l'altra, com a la resta de les zones de l'Europa del Sud¹, està poc preparat per rebre una mà d'obra estrangera de procedències heterogènies que s'insereix en un mercat de treball difícil, característiques comunes a tot el litoral mediterrani de la Península Ibèrica. La representació del sector serveis (sobretot del treball domèstic), el sector agrícola i el de la construcció, molt vinculats a dinàmiques d'economia informal, així com la irregularitat jurídica, producte de la Llei d'estrangeria, són trets que no difereixen d'un model prou generalitzat a l'Europa del Sud. Possiblement, les diferències de Catalunya s'estableixen entorn a la construcció d'un model nacionalista que es vincula amb una política d'integració social concreta, que si bé és tancada en la seva concepció sociolingüística, presenta al mateix temps algunes aportacions bastant originals, sobretot pel que fa a algunes experiències de caire associatiu.

El canvi en les dades

Pel que fa al context estatal, el 1990, Izquierdo, traçava les línies d'una anàlisi qualitativa del perfil de la immigració estrangera a Espanya (a partir de les estadístiques del nombre total d'estrangers) tot distingint tres fases:

(i) un augment regular important (anys 60-70), (ii) un ràpid creixement (anys 80-85), i (iii) una fase d'acceleració (85-89). És en aquesta darrera etapa on se situa la incidència de la Llei orgànica d'estrangeria del 1985, així com la regularització d'estrangers en un context de creixement econòmic i d'apertura internacional. És doncs en aquesta etapa on se situa l'origen del context marcat per: una legislació restrictiva a partir de la Llei d'estrangeria, que codifica l'entrada, la residència, el treball i els drets dels estrangers, i per un augment progressiu dels fluxos migratoris procedents del Tercer Món. Tenint present el perfil espanyol, la majoria d'estrangers residents a Espanya van arribar entre el 1990 i el 1991 (un 53%) (Aragón i Chozas 1993, pàg. 104).

Així, seguint l'esquema d'Izquierdo, aquest és el període on s'ubi-

¹ Pensant en els límits meridionals de la Unió Europea: Portugal, Espanya, Itàlia i Grècia.

quen els canvis claus, definit per una fase d'acceleració del creixement quantitatiu del nombre d'estrangers, i per l'establiment del futur marc jurídic. El 1987, el Colectivo IOÉ (Colectivo IOÉ pàg. 102-103) havia ja fixat una tipologia d'immigrants distingint entre (i) un immigrant establert (amb la documentació en regla, sigui via naturalització o per permís-permanència i amb un nivell de vida satisfactori. Quasi la totalitat eren procedents del «Primer Món», els quals arribaren amb recursos i educació suficient com per establir-se sense dificultats; (ii) un immigrant econòmic (freqüentment irregular, que treballa en l'economia submergida i amb un baix nivell de vida), procedent de països del Tercer Món i de Portugal, i en últim lloc (iii) l'exilat polític. Només una minoria és reconeguda oficialment com a tal, la majoria d'ells romangueren sense documentació regular.

Malgrat que dirigim el nostre interès cap al fenomen a Catalunya, i que per a l'Administració autonòmica les diferències sociolingüístiques siguin la base de la seva especificitat, les dinàmiques migratòries establertes en l'àmbit estatal —marc legislatiu— i els canvis en l'estructura socioeconòmica han afectat Catalunya tal com puguin també haver afectat altres comunitats autònomes. Així doncs, malgrat que ens referim a un model migratori diferent inserit en un procés de traspàs de competències autonòmiques amb velocitats més ràpides que la resta, així com en una tradició migratòria diferent a la d'altres indrets de l'Estat, no podem eludir el pes estatal. Ens referim per exemple al text constitucional, que atribueix a l'Estat espanyol la competència exclusiva en matèria de nacionalitat, immigració, emigració, dret d'asil i relacions internacionals. Hem de fer menció també a la concessió dels permisos de residència i de treball dependents dels ministeris d'Interior i de Treball, així com dels seus òrgans provincials. Per una altra banda, hem de tenir present la funció del traspàs de competències al govern autonòmic —determinades competències legislatives i d'execució en matèries que afecten la immigració— que ha impulsat —juntament amb la tasca municipal— l'àmbit de l'atenció social.

Quines són les característiques peculiars al cas català? En primer lloc, pel que fa als moviments migratoris, Catalunya ha estat un cas específic perquè es distingia de les altres comunitats autònomes pel fet que la majoria eren expulsors de població, mentre que Catalunya atreïa població². Malgrat tot, a partir del 1980 experimenta per primera vegada un saldo migratori negatiu a causa de l'impacte de la

² Entre 1900 i 1980 Catalunya rep 2.350.000 immigrants procedents de la resta de l'Estat espanyol, de manera que, tres de cada quatre habitants, havien nascut en altres llocs de l'Estat espanyol (GES 1995, pàg. 114).

crisi econòmica i del retorn dels immigrants interiors a les seves zones d'origen en el context del reequilibrament de les regions espanyoles. Des d'aquesta època podem parlar també d'un model d'assentament comú amb altres zones del litoral mediterrani i de la Comunitat Autònoma de Madrid, caracteritzat per una immigració progressiva de treballadors procedents de països del Tercer Món, especialment de països amb què Espanya tenia vincles colonials com és el cas dels països llatinoamericans, el Marroc i les Filipines. La diferència clau entre aquesta nova immigració i la interior és que la immigració actual no és una immigració massiva i que no està determinada per la incorporació de treballadors en una indústria expansiva amb necessitat de mà d'obra (com passava també als països de l'Europa del Nord), sinó en els sectors més regressius o amb més dificultats de canvi tecnològic.

En segon lloc, el model català no és uniforme, es peculiaritza per combinar zones d'alta i baixa concentració d'immigrants: en un dels seus extrems s'ubica el Baix Empordà (amb un 3,3% d'estrangers procedents del Tercer Món, que, en comparació amb altres percentatges europeus, està només per sota d'Alemanya i de França), en l'altre extrem, les comarques de l'interior de Catalunya amb una mitjana, afegida pel pes relatiu de Barcelona, que no arriba a més del 0,8% (Carbonell 1995, pàg. 37).

A causa de les imprecisions estadístiques que imperen en les dades oficials sobre la immigració és difícil prendre una fotografia fidedigna del fenomen. Un dels canvis essencials en el model català i l'espanyol són les dades que aporta la regularització d'estrangers del 1991. Abans d'aquesta segona regularització, els treballadors del Tercer Món eren lleugerament majoritaris en el conjunt de Catalunya (un 51%) a causa del seu predomini a Girona i Lleida, mentre que a Barcelona predominaven els del Tercer Món. Malgrat tot, en considerar les sol·licituds de regularització, els treballadors del Tercer Món superen els del «Primer Món», sobretot a les províncies de Lleida i Girona (Colectivo Ioé 1992). D'aquestes xifres hem de destacar un alt percentatge de permisos denegats entre els nacionals africans (Dirección General de Migraciones 1994b, pàg. 106).

Altres exemples d'imprecisió metodològica es mostren de nou a l'hora d'examinar les dades relatives a la província de Girona. Segons l'Anuari de Migracions del 1994 es van comptabilitzar 9.579 estrangers per l'any 1993, mentre que el Govern Civil d'aquesta província mostra una xifra de 15.009 persones. Pel que fa al volum d'estrangers amb estatus irregular, amb estimacions del Servei de Migracions de la OIT, se situa al voltant dels 300.000, i segons les

estimacions de la Comissió Econòmica per l'ONU per Europa (CEPE) són 294.000 (Carbonell 1995, pàg. 35).

Una altra de les característiques del model català respecte a altres de l'Estat espanyol és una gran presència d'africans, tant magrebins com de l'Àfrica Occidental. Segons la divisió en quatre tipus d'immigració a Catalunya adoptada pel GES (Gabinet d'Estudis Socials, 1995), podem distingir quatre zones geogràfiques d'origen que recullen un total de deu països. El primer tipus correspon als països del Magreb Central (Marroc, Algèria i Tunísia), el segon a l'Àfrica Occidental (Camerun, Nigèria i Gàmbia), en tercer lloc, les Filipines, i en quart lloc els països de l'Amèrica del Sud (Veneçuela, Xile i l'Argentina).

Si prenem comparativament el percentatge de residents estrangers a Catalunya durant el període 1979 i 1990 (segons dades elaborades pel Colectivo Ioé, (op. cit., pàg. 47-49), podem identificar les tres nacionalitats de més creixement d'aquesta manera: Marroc (el nombre es multiplica per vint), Filipines (per onze), l'Uruguai (per sis).

En analitzar les dades de la regularització del 1991, la suma dels residents del 1990 resulta en un augment evident de la colònia marroquí: el nombre de marroquins es multiplica per cinc, i així passa a representar una quarta part de la població estrangera a Catalunya, i una duplicació dels efectius procedents de Gàmbia, Filipines, el Perú i l'Argentina.

Noves tendències en els fluxos migratoris: el gènere, eix del canvi

Un cop més es reflecteixen els trets del model d'immigració de l'Europa del Sud, en aquest cas respecte a la tendència de la feminització dels fluxos migratoris. La distribució per sexes dels treballadors estrangers regulars a Catalunya el 1990 es caracteritza per un predomini masculí (un índex de masculinitat d'un 72% mentre que és d'un 65% per el total de l'Estat espanyol). Els resultats de la regularització del 1991 reflecteixen una continuïtat en la masculinització, encara que es debilita respecte als anys anteriors. El 32% de les sol·licituds de la regularització de tot l'Estat corresponen a dones (la majoria del Tercer Món), mentre que fins a aquest moment el percentatge de dones treballadores era del 28% pel conjunt d'estrangers i del 21% pels del «Sud» (Colectivo Ioé 1992, pàg. 30). Segons les dades de la regularització del 1991, el 28% dels permisos foren concedits a dones, i l'11,7% dels permisos denegats corresponien a dones (resultats de la regularització de treballadors estrangers,

Direcció General de Migracions 1994, pàg. 106). El que implica que les concessions van ser percentualment menors per a les dones que per als homes, així que es denota més irregularitat entre les dones. Una anàlisi detallada de les xifres hauria d'examinar exactament les relacions entre les diferències per sexe en la regularització en connexió amb la divisió sexual del treball de la població immigrant.

Segons les xifres d'Aragón i Chozas (1993, pàg. 104), en l'àmbit de l'Estat espanyol, en base a la regularització així com en l'enquesta³, la major presència de dones correspon a països comunitaris (França, Dinamarca i Bèlgica) i a col·lectius amb una gran concentració en un sector d'activitat: servei domèstic (Filipines, amb un 89% de dones, República Dominicana, 90%, i Cabo Verde, un 83%). En oposició, en els sectors agrícola i de la construcció el pes majoritari correspon als homes: Algèria (99%), Gàmbia (98%), Marroc (83%) i Senegal (86%). A part de les xifres corresponents a la concessió de permisos de treball, que presenten una representació femenina de quasi un 50%, hem d'afegir també totes aquelles dones que no tenien permís de treball i que van accedir a la reunificació familiar. Amb tot, l'índex de feminitat dels estrangers procedents del «Primer Món» és més alt que els dels autòctons i el del Tercer Món més baix que els d'aquests. Un altre fenomen també que cal destacar és la presència de la segona generació d'immigrants (una franja important de menors de 14 anys; op. cit., pàg. 53).

Més enllà de la Llei d'estrangeria (7/85)?

La funció de la LOE 7/85 era ordenar la dispersió jurídica existent fins al moment en matèria d'estrangeria. A pesar d'aquest intent cohesionador la llei no va aconseguir acabar amb l'arbitrarietat i la dispersió, ja que molts aspectes bàsics d'estrangeria no es troben en la llei sinó en disposicions inserides en altres normes de diferent matèria. La LOE 7/85 aconsegueix establir una generalitat a partir de la regulació de la presència d'estrangers (excepte en el cas dels refugiats), segons els criteris d'entrada, permanència, treball i establiment.

Quant a la legislació autonòmica, l'article 9.2 de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya atribueix a la Generalitat la competència exclusiva en la conservació, la modificació i el desenvolupament del Dret civil català, l'article 9.4 de l'Estatut, també estipula

³ Portada a terme entre el 1991 i el 1992, en 15 províncies espanyoles —incloent totes les catalanes—, amb una mostra de 10.274 persones, un 10% dels permisos concedits.

la la competència exclusiva de la Generalitat de Catalunya en matèria de cultura. En virtut de l'article 9 (apartats 24-28) de l'Estatut, la Generalitat també té les següents competències exclusives en les matèries següents: fundacions i associacions de caràcter docent, cultural, artístic, benèfic-assistencial i similars, assistència social, joventut, promoció de la dona i institucions públiques de tutela de menors. A més, l'article 15 inclou també la competència de la regulació i l'administració de l'ensenyament, en aquest cas fent difícil delimitar els marcs de legislació estatal i autonòmica⁴.

Juntament amb els temes laborals i de residència (quotes, permisos i reunificació familiar), el dret a la protecció a la salut⁵, i sobretot el dret al vot, han estat una de les propostes més reiterades en les reivindicacions de les organitzacions no governamentals catalanes que treballen en l'àmbit de la immigració. Així també s'han inclòs propostes que han estat recollides en el nou Codi Penal (de maig del 1996), en relació a la penalització dels actes racistes.

L'associacionisme desenvolupat a Catalunya entorn de la immigració ha intentat respondre, per una banda, a les necessitats de tramitació burocràtica i de carències socials, però també s'insereix progressivament com una via de solidaritat amb els immigrants per arribar a una dimensió política de la immigració. Ens referim a la lluita organitzada per les associacions no governamentals plantejada com a lluita contra la Llei d'estrangeria. Un dels antecedents més

⁴ Així ho especifica la Generalitat: «(.) El propi precepte especifica però, que s'haurà de tenir en compte el precepte establert per l'article 27 de la Constitució espanyola i la Llei orgànica reguladora del dret a l'educació. En relació amb el col·lectiu d'immigrants, és necessari tenir present també l'article 9 de la Llei d'estrangeria, i en relació amb l'infant immigrant el que disposa l'article 28 dels drets del nen. D'aquest conjunt de disposicions deriven concepcions contradictòries, ja que mentre la Llei d'estrangeria subjecta el dret a l'educació dels immigrants a la condició que es trobin en situació de residència legal, l'article 1 de la Llei orgànica d'educació otorga aquest dret als ciutadans de nacionalitat espanyola i als estrangers residents a l'Estat espanyol» (Generalitat de Catalunya 1994, p. 62).

⁵ «Cal reconèixer el dret a la protecció de la salut a tota la població immigrada, cosa que no es fa en l'actual Llei d'estrangeria, i aquest dret s'ha de concretar en mesures pràctiques que assegurin la correcta atenció sanitària d'aquesta població. Hi ha un cert buit legal de com ha d'ésser atès aquest col·lectiu, sobretot des que en cada municipi el tema es resolgui de manera diferent, i que cada hospital prengui pel seu compte la decisió d'atendre o no aquesta població per via de beneficiència» (Manifest per la Integració. SOS Racisme-Catalunya, Tercer Congrés, juny 1993).

clars d'aquestes experiències s'ha plasmat en «L'Informe Girona»⁶.

Moltes de les associacions i les organitzacions sindicals posen l'accent en el tema de la igualtat de drets i és a través de les propostes per modificar la Llei d'estrangeria que pretenien aconseguir la igualtat, ja que és la Llei d'estrangeria la que limita els drets dels estrangers.

Un model d'integració per a Catalunya?

La política espanyola d'immigració s'ha basat sobretot a partir del 1991 en successives polítiques de regularització d'estrangers que han fet fluctuar constantment les trajectòries primer jurídiques i després laborals dels immigrants estrangers i de les seves famílies. Si bé les situacions dintre d'aquesta població difereixen en gran mesura, no només pel fet del funcionament de les «xarxes ètniques» sinó també per la seva pròpia composició (edat, gènere, història migratòria...), la desinformació respecte a les diferències entre col·lectius ha estat una constant.

Les polítiques de control de fluxes que s'efectuen des de l'àmbit dels Estats defineixen els límits i els llindars d'exclusió social, són les lleis pels estrangers en conjunció amb el tarannà del mercat de treball, les variables en joc. La resta de les administracions no poden canviar aquests punts de partida però sí poden cercar diverses formes d'intervenció respecte a les necessitats socials de la població immigrant. Si a aquest esquema s'afegeix l'incrementat pes del rol de l'associacionisme a Catalunya envers la immigració, el paper dels sindicats i el de Càrites, la realitat es fa molt més complexa.

⁶ L'Informe Girona (1992) inclou cinquanta propostes sobre immigració. Se centren en: el foment de la solidaritat, la necessitat d'una política global d'immigració, la importància de la llengua materna en l'ensenyament, la depuració etnocèntrica dels llibres escolars, la promoció i formació intercultural, l'accés dels estrangers a l'atenció sanitària i la identificació d'interlocutors de les minories culturals. Quant a les recomanacions dirigides als actors socials, aquestes són: que els col·legis d'advocats es sensibilitzin envers la situació jurídica dels estrangers, que els consulats agilitin els tràmits, i una major responsabilitat dels mitjans de comunicació respecte al tema de la immigració. Es recomana també que els partits polítics no utilitzin la immigració com un arma política per a la recaptació de vots, als sindicats que incrementin la seva atenció respecte als problemes laborals dels immigrants, que les associacions d'estrangers i les ONG dialoguin amb les administracions, i es demana que el Defensor del Poble i el Síndic de Greuges reforcin les seves actuacions en defensa dels drets dels immigrants estrangers. L'Associació d'Africans de la Comarca de Girona, l'Associació de Marroquins de Girona, el GRAMC (Escola Samba Kubally), Càrites Diocesana, Creu Roja, SERGI, Oficina per Treballadors Estrangers de la UGT, etc., varen formar part de la comissió redactora del Document de Girona (9 de juliol del 1992) que formulà al Govern estatal, a la Generalitat i als ajuntament «50 propostes sobre immigració» (Sepa Bonaba, 1993).

En primer lloc, la meua pregunta es formula en veure la possibilitat d'un model confeccionat des del posicionament de les tres administracions: central, autonòmica i local, tenint present la distribució i compartimentació de competències legislatives i d'execució en matèries que afecten la immigració.

El 1990, el Govern espanyol remet al Parlament una sèrie de bases sobre política immigratòria: la preferència dels treballadors estrangers en situació legal per accedir a un lloc de treball, el rebuig a la dualització laboral i social, la consideració global i no parcial de l'immigrant, el tracte diferencial entre els immigrants econòmics i els sol·licitants d'asil o refugi, la consideració positiva dels fluxos migratoris, el principi d'una política activa d'immigració, i el principi d'integració gradual i equilibrada de l'estranger a Espanya (Consell General del Poder Judicial 1995, pàg. 541). El 1991, el Parlament espanyol instà el Govern a una política d'immigració basada en tres eixos: el control dels fluxos, la integració social i l'ajuda al desenvolupament.

Tres mesos abans de la regularització del 1991, Aragón Bombín (exdirector general de la Direcció General de Migracions) establia les bases del que hauria de ser la política d'immigració espanyola, entre altres les següents: (i) en l'àmbit de treball es donava prioritat als treballadors nacionals i estrangers legalment residents per a accedir al treball, (ii) es considerava l'immigrant de forma integral (també com a persona i amb necessitats familiars), (iii) es defensava l'equiparació de tots els ciutadans i grups socials residents legalment a Espanya, (iv) s'establia la concepció de la política d'immigració com a complementària a una política de cooperació pel desenvolupament, (v) es reforçava el respecte als lligams històrics, lingüístics o culturals com a justificacions orientades a la immigració, (vi) es donava un tractament diferenciat als migrants per motius ideològics, polítics o religiosos (Aragón 1991).

El 1992, es creà la Comissió Interministerial d'Estrangeria, encarregada de preparar les línies generals de la política d'estrangers. El 1993, el govern preveu noves mesures encaminades a reduir els fluxos irregulars, s'estableix el sistema de contingents per l'emigració regular i vies per poder oferir alternatives als països d'origen a la necessitat d'emigrar.

El desembre de 1994, el Consell de Ministres aprovà el *Plan para la Integración Social de los Inmigrantes*. Dues són les fonts principals que marcaren les línies de la política d'integració a Catalunya, el Plan, en l'àmbit estatal, i el *Pla interdepartamental d'immigració* (1993), en l'àmbit autonòmic. En general, tots dos programes presenten una declaració de principis més que un pla pràctic d'acció.

El Plan vol promoure l'estudi sobre la població immigrant des del projecte d'un Observatori. El Plan pren el marc legislatiu i laboral com d'extrema importància per la implementació política i com a base de la integració. El programa pretén també incloure recomanacions de les ONG i dels organismes internacionals com a «espai de negociació» sobre les directrius de la integració, intentant establir un diàleg entre l'Administració, les organitzacions no governamentals i els organismes internacionals. Mentre que el Plan emfatitza els aspectes laborals i de seguretat jurídica com a bases de tot projecte d'integració social, hem de fer esmena de les limitacions que vénen imposades per la Llei d'estrangeria i el clima d'inseguretat en el treball.

El Pla interdepartamental suposa la posada en marxa o la continuació de programes elaborats per la Generalitat de Catalunya des de diferents departaments tot abraçant tots els àmbits, des de l'educació, la cultura i l'habitatge. Menciona el tema de la sensibilització de la població autònoma, i als immigrants se'ls demana a canvi que participin en la construcció nacional de Catalunya, no només en els aspectes lingüístics i culturals sinó també en els valors democràtics.

Les diferències entre els dos plans reflecteixen una ideologia política diversa que sustenta un o altre concepte d'integració social. El Pla interdepartamental pressuposa que l'Administració central hauria d'oferir la seva col·laboració perquè les mesures adoptades siguin viables⁷. En definitiva, es demana una congruència en les mesures jurídiques d'estrangeria abans d'adoptar objectius d'integració social més ambiciosos. Així, la diferència entre un i altre enfocament rau en el fet que el Govern central suposava el control jurídic i el Govern autònom exerciria les seves funcions en el camp de la immigració a través del «control» cultural.

⁷ Les propostes i les recomanacions dirigides a l'Administració central són: dur a terme una política integral d'immigració i no exclusivament d'estrangeria; modificar de la Llei d'estrangeria, que potencia de facto la discriminació i l'exclusió social dels immigrants estrangers (permisos, fons compensatori territorial segons població de fet i no de dret, control policial); possibilitar una nova regularització; facilitar el reagrupament familiar; establir coherència en l'aplicació de la legalitat, evitant situacions que presenten els casos d'expulsió; incrementar la política de cooperació amb el Tercer Món; accelerar els tràmits per accedir a la nacionalitat en casos de nens abandonats i apàtrides; tenir dret de participació dels governs autònoms en els contingents; formar els cossos de policia en matèria d'immigració; facilitar la nacionalitat; reclamar a la CE una política harmònica de la immigració; que els governs civils analitzin l'evolució dels orígens i la distribució geogràfica; adquirir un posicionament legal i jurídic en temes com la poligàmia; potenciar que els refugiats desenvolupin feines de voluntariat, etc. (Pla interdepartamental 1993, pàg. 273 i 275).

A pesar de les propostes establertes en aquests dos programes, com succeeix en altres països europeus, la major part del protagonisme en la integració social ha estat experimentada per l'Administració local. Les administracions municipals tenen al seu càrrec la xarxa d'assistència primària per la població, un element fonamental per aplicar polítiques d'integració social. Malgrat tot, la majoria de consistoris catalans no tenen programes per a immigrants ni directrius concretes sobre la manera d'actuar respecte a aquestes comunitats. En tot cas, les prestacions estan subordinades a l'empadronament al municipi, que, al seu torn, ha pogut dependre de criteris variables i arbitraris. En aquestes condicions, gairebé sempre són els que decideixen si s'apliquen els programes i qui té accés als serveis. D'altra banda, la iniciativa social és la que es mostra més activa a l'hora de promoure nous projectes (informació, assessorament jurídic, educació i alfabetització, borses de treball)» (Colectivo Ioé 1994, pàg. 105). De totes maneres, més recerca empírica seria necessària per poder aclarir el funcionament de la dinàmica de les polítiques d'integració social, des de la totalitat dels actors que hi influeixen, sobretot des de l'àmbit local.

L'Administració provincial de Barcelona ha configurat un programa que considera la creació d'una comissió interdepartamental coordinada des de Serveis Socials. Els ajuntaments també han establert subvencions destinades a minories ètniques i a immigrants⁸.

Respecte a la coordinació entre les diferents administracions hem de fer esmena al Document aprovat a Manlleu (21/3/95), que, a més de definir una declaració de principis⁹, pretén constituir-se com a

⁸ Dintre del Projecte de suport a minories ètniques en el districte barceloní de Ciutat Vella o la creació del SAIER (Servei destinat a l'atenció de persones immigrants, estrangeres i refugiades), servei gestionat pel CITE (Centre d'Informació per a Treballadors Estrangers), ACSAR (Associació Catalana d'Ajuda al Refugiat), Creu Roja i el Col·legi d'Advocats. Altres de les realitzacions que han tingut lloc en els darrers anys són: el projecte de suport a dones magrebines usuàries del centre de planificació Erasme Janer, programa de suport a la cultura d'origen per a nens àrabs, organitzacions de jornades, programes dirigits a la sensibilització de la població autònoma) així com una campanya informativa sobre el procés de regularització del 1991. El Consell de Benestar Social va crear el grup de treball «Immigrants, estrangers i refugiats», que fa anys que està en marxa i que està format per diferents actors socials i experts.

⁹ «Entenem per integració el procés mitjançant el qual es propugna la participació dels immigrants en la societat receptora. Partint del reconeixement i el respecte de les diferències culturals, ètniques, religioses, etc., és quan una política d'integració posa l'accent en la igualtat de drets i d'obligacions de tots els ciutadans. Es tracta de donar a cadascun la possibilitat de formar part d'un mateix teixit social, dins del qual els individus s'adhereixen a uns valors comuns i entre tots treballen per anar construint el país, reforçant aquests valors i aportant-ne de nous que els facin més ric, plural, obert» (Comissió Mixta CM-FMC 1995, pàg. 1).

«instrument de planificació i d'actuació de referència per el conjunt de Catalunya», destacant les consideracions relatives a la política d'allotjament i d'atenció sanitària. Respecte a les primeres, els objectius prioritaris són una distribució territorial més equilibrada entre la població estrangera i l'autòctona per evitar concentracions d'immigrants a les zones urbanes més deteriorades, així com de garantir la igualtat d'oportunitats en l'accés a l'habitatge. Amb aquesta finalitat es recomana portar a terme accions positives a favor dels immigrants, però sense que siguin mesures úniques, per tal d'evitar conflictes amb la població autòctona. El més interessant del document és que formula una sèrie de mesures concretes sobre la situació dels treballadors temporers.

En definitiva, revisant les línies generals dels dos plans principals sobre la integració social, elaborats per l'Administració central i l'autonòmica i de les propostes novedoses endegades des de les administracions locals, es pot deduir que el model d'integració per a Catalunya encara no existeix. Els recents projectes són esbossos que encara no defineixen adequadament el concepte d'integració social. A les administracions no els resulta difícil abordar el tema de la interculturalitat¹⁰, malgrat que la protegeixin amb un tarannà de democràcia i tolerància¹¹, el que no fa que l'enfocament de la Generalitat divergeixi tant del Govern central¹², encara que siguin

¹⁰ «Mentre l'assimilisme i el multiculturalisme tenen connotacions d'immobilisme, el concepte d'interculturalitat és un concepte actiu. El seu dinamisme està relacionat amb el procés d'interacció i d'interconnexió de tots els membres que conformen una societat. La integració constitueix un punt d'equilibri entre un actitud endògena i una actitud exògena de la societat receptora vers l'immigrant. Una societat que s'aferra a actituds endògenes es replega en si mateixa i s'impermeabilitza de tot tipus d'influències externes, fins al punt que queden amenaçades les seves particularitats o identitats pròpies» (Generalitat de Catalunya 1994, pàg. 43).

¹¹ «La integració és entesa com un procés específic mitjançant el qual es propugna la participació de l'immigrant en la societat receptora. Sense negar les diferències, és sobre les semblances i els punts en comú que una política d'integració posa l'accent en una política d'igualtat de drets i d'igualtat d'obligacions. Es tracta de donar a cadascú la possibilitat de formar part d'un mateix teixit social, dins del qual els individus s'adhereixen a uns valors comuns. La integració és el resultat d'una voluntat compartida entre els propis immigrants i la societat d'acollida. Voluntat fonamentada en la tolerància i el respecte mutu» (Generalitat de Catalunya 1994, pàg. 44).

¹² «La noción del umbral de tolerancia es pura ideología, esto es, una falsa conciencia de la realidad. El hecho es que la capacidad de acogida es un segundo eje de la política activa de inmigración. (...) No hay criterios, ni medidas concretas. No se sabe si son los ayuntamientos los puntales de la política de integración, ni existe acuerdo, en la práctica, sobre si son los servicios comunitarios o los especializados los que van a llevar el peso de la tarea. (...) La carencia de un proyecto de integración se puede ver con claridad en la propuesta de cupo a saber y, por poner un ejemplo: no hay ni una línea dedicada a pensar en el alojamiento provisional o definitivo de los veinte mil trabajadores temporales o permanentes (Izquierdo 1994, pàg. 131).

diversos els «mecanismes d'integració». Si la llengua catalana s'ha conformat com a símbol d'identitat i d'estatus social¹³, reprodueix també en el seu rol el concepte d'integració social. Sense cap dubte, la llengua serà el motor de la integració, modelat des de les instàncies polítiques, igual com va passar i passa respecte als immigrants interiors¹⁴. De totes maneres, encara poc sabem sobre l'impacte futur del mercat de treball sobre els immigrants i sobre la seva actitud vers el català. De moment, ja es donen variables importants en l'espai, així, per exemple, a les comarques gironines els gamburgians

¹³ «El catalanismo se ha construido, pues, como cultura de resistencia frente a un estado monolítico y opresor, buscando jugar el papel de catalizador de los diferentes sectores sociales que componen la sociedad catalana. (...) Esta superioridad económica habría representado en el siglo XIX, según los exégetas del nacionalismo, el elemento desencadenante de la representación de Nosotros, que se afirma como reconstrucción de una identidad propia. (...) La lengua es, sin embargo, el elemento esencial o el núcleo a partir del cual «el alma catalana» se define. A pesar de su esencialismo, el catalanismo representa un marco de pertenencia abierto al exterior, es decir, accesible a las personas que asumen los criterios de definición y los actualizan por su práctica. (...) Badia i Margarit, *excribió en 1966: 'la posibilidad de que los inmigrantes instalados en nuestra casa escapen a la asimilación es simplemente nula (...), 'el catalán es por esencia el instrumento de promoción social y humana, la asimilación lingüística significa la desproletarización* [Rusinyol 1976] (Provansal 1994, pàg. 95).

¹⁴ «(...) la integració dels immigrants estrangers al nostre país pot potenciar-se mitjançant múltiples actuacions. Entre les que poden destacar l'extensió del coneixement i l'ús social de la llengua pròpia de Catalunya, que no només afavoreix la comunicació social, sinó també l'establiment dels lligams socials. (...) Un altre element fonamental per la integració dels immigrants és permetre'ls la participació en la construcció de projectes presents i futurs del país. En aquest sentit és molt important la participació social dels immigrants en llurs respectius barris, en àmbits associatius normalitzats (culturals, socials, esportius), en tasques de voluntariat, etc. (...) Des de la perspectiva d'integració intercultural es cerca construir de manera dinàmica i viva un país en el qual consolidin unes senyes d'identitat compartides: idioma, coneixement de la pròpia realitat i història, valors de llibertat, igualtat i justícia, tot respectant i integrant-se en un conjunt de gent i cultures, el conjunt de valors i dels actius de tota la gent que viuen en un mateix país, dels que hi han nascut i dels que hi han vingut de fora» (Generalitat de Catalunya 1994, pàg. 44). «(...) l'objectiu de la integració només és possible si es donen les condicions perquè la immigració estrangera contribueixi al procés de construcció nacional, amb la seva aportació a la identitat i al patrimoni col·lectiu. Aquest repte requereix un discurs i una praxi basats en un model de pertinença a la comunitat nacional que tingui en compte la participació i el consens respecte al projecte col·lectiu de construcció d'un país. Tanmateix, la diversitat d'identitats i els pluralismes culturals i lingüístics requereixen la capacitat de consensuar un camp comú. En aquests aspectes de la matriu cultural receptora com ara és la llengua pròpia de Catalunya, adquireixen un paper central com a referents i nexes comuns, com a vehicles de comunicació i de construcció de comunitat nacional des del respecte per la diversitat de persones i per la pluralitat de creences i valors» (Generalitat de Catalunya 1994, pàg. 64 i 65).

adopten d'una manera força ràpida el català en contrast amb els fills dels immigrants interiors.

Per una altra banda, encara que des del Govern central es parli de la prioritat de la seguretat jurídica, sembla que queda bastant relegat el tema dels drets humans. Si la fallida de les administracions i l'arbitrarietat es fa patent en la inconsistència dels drets dels immigrants, per una altra banda, les associacions que treballen amb immigració fan de la reivindicació dels drets la seva primera pancarta, però no acaben de definir què és la interculturalitat, i així l'apropen a la nebulosa idea de mestissatge.¹⁵

Una vegada dibuixats els traços que emmarquen el quadre català de la immigració, el següent pas consistiria a perfilar el funcionament del model des d'una perspectiva dinàmica en què s'incorporés la diversitat dels actors socials, que des de baix dissenyen les polítiques d'integració i que des de dalt les executen. Aquesta ha estat una petita introducció a la pregunta sobre el possible model d'immigració a Catalunya. Mancarien encara moltes qüestions. Per exemple, veure que s'està fent des de cada municipi, i no sols des del de Barcelona —que és el que més informació té publicada sobre el tema i és el que més s'ha especialitzat en la gestió de serveis per a immigrants (amb uns programes concrets i amb connexió amb xarxes europees)— sinó també observar què es fa a la resta de les ciutats i els pobles de Catalunya.

¹⁵ «Integració, no assimilació. El nostre concepte d'integració es basa sobretot en la igualtat de dret de totes les persones, independentment del seu origen. I un primer dret a respectar és el de la diversitat cultural. La integració no pot comportar l'eliminació dels costums i dels aspectes culturals de les persones vingudes d'altres terres o de minories com la gitana. Cal respectar les diferències culturals, tenint sempre en compte, lògicament, que les diverses cultures han de respectar els principis de llibertat i els drets humans. L'aparició dels nous aspectes culturals que aporten els moviments migratoris ha de ser vista com un fet enriquidor, en una perspectiva dinàmica de mestissatge cultural amb el qual totes les cultures es poden beneficiar de l'encontre» (SOS Racisme 1993, pàg. 2).

Bibliografia

- ARAGÓN BOMBÍN, RAIMUNDO (1991) «Hacia una política activa de inmigración», *Revista de Economía y Sociología del Trabajo* núm. 11 (febrero)
- ARAGÓN BOMBÍN, RAIMUNDO; CHOZAS, J. (1993) *La regulación de los inmigrantes durante 1991-1992*. Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, Madrid.
- CARBONELL PARIS, FRANCESC (1995) *Inmigración: diversidad cultural, desigualdad social y educación*. Ministerio de Educación y ciencia, Madrid.
- COLECTIVO IOÉ (1987) «Los inmigrantes en España», *Documentación Social (Cáritas Española)* núm.66.
- COLECTIVO IOÉ (1992) *La immigració estrangera a Catalunya*. Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- COMISSIÓ D'ASSOCIACIONS [I ORGANITZACIONS NO GOVERNAMENTALS DE LES COMARQUES GIRONINES, de.] (1993) *Jornades sobre immigració. La política de les administracions i l'informe de Girona*. Comissió d'associacions i organitzacions no governamentals de les comarques gironines, Girona.
- COMISSIÓ MIXTA ACM-FCM (1995) «Les Administracions locals davant el fet migratori. Documents aprovats en la reunió de la Comissió mixta ACM-FCM (Manlleu, 21 març 1995)», *Perspectiva social* núm.36.
- DIRECCIÓN GENERAL DE MIGRACIONES (1994a) *Plan para la Integración social de los inmigrantes*. Ministerio de Asuntos Sociales, Madrid.
- DIRECCIÓN GENERAL DE MIGRACIONES (1994b) *Anuario de Migraciones 1994*. Ministerio de Asuntos Sociales, Madrid.
- GENERALITAT DE CATALUNYA [DEPARTAMENT DE BENESTAR SOCIAL. GABINET DEL CONSELLER] (1994) *Pla interdepartamental d'immigració*. Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- GES [GABINET D'ESTUDIS SOCIALS (AIGUABELLA, BENEY, ESTIVILL I MARTÍNEZ)] (1995) *Els treballadors immigrants estrangers a Catalunya. Perspectives Laborals*. Generalitat de Catalunya. Departament de Política Territorial i Obres Públiques. Acció General de Planificació i Acció territorial, Barcelona.
- IZQUIERDO ESCRIBANO, ANTONIO (1990) *La inmigración en España*. Instituto Español de Emigración, Madrid.
- IZQUIERDO ESCRIBANO, ANTONIO (1994) Consecuencias de la regularización de trabajadores extranjeros:1991-1992", *Revista Papers* núm. 43: 125-131.
- PROVANSAL, DANIELLE (1994) «La sociedad paralela: asistentes y asistidos», *Revista Papers* núm. 43: 89-100.
- SEPA BONABA, EDMUNDO (1993) *Els negres catalans*. Altafulla. Fundació Serveis de Cultura Popular, Barcelona.
- SOS RACISME (1993) «Manifest per la integració». Tercer Congreso (junio).
-